

«Յ Ի Ս Ո Ւ Ս Ո Ր Դ Ի»

Ա.

Յիշուած (Ներսէս Շնորհալիի առ Մ. Ե.) թողոր նոր տեսակի երկերը թէպէտ ունեն դեղոցիկ հատուածներ, բայց իրենց նիւթով արդէն հնարաւորութիւն չեն տուել բանառ-տեղծին ոչ երեւակայութեան թուշքներ գործերու եւ ոչ էլ ներսուզուելու իր հոդու խորքերը եւ քրքելու իր դդացումները: Կարծեն Շնորհալիին երկար որոնումներ է արել՝ դրա համար մի յարմար նիւթ գուս-նելու եւ գտել է ամբողջ Ս. Գիրքը: Ուստի 1152 թուականին յօրինել է մի խսկակոյ բանաստեղծական զործ՝ «Աղքերդութիւն վիպասանական ի տակից սրբոց», որ սովորաբար անուանում է ըստ սկիզբի բառերի «Ժիուու Որդի»: Ամբողջ մերնադիրն է՝ «Ճեան Ներսէսի նույն մաղթանաց ներշափական տաղիւ տուողին բանից, ըգձումն աղօթից ներաննական հոգւոց զարթուցելոց մտօք ի թմրութենէ կրից յիշատակաւ անցելումն իրի ներկայի եւ ապագալի, ոս-րումն հեծութեան սրտի, խօսք ընդ Աստու-

Մ. Ե. ՀԱՅԱՆԻՔ 1967 Յունարի քէւեն իր սկիզբն հրատարակութիւնը Ս. Ներսէս Շնորհալիի բանաստեղծութեան զործ զարծացին ժիմուու Ու-գիշի: Դրա աշխարհաբար քարցմանած է Միաբունութեան անդամ Հոգէ. Տ. Դամինան: Անկայն մինչ այդ յարմար դատաշեինք Շնորհալիի վերոյիշեալ ստեղծագործութեամ մտսին արտասոցի կարծիքները հմաւու երկու բանակը բանաւած է Մանուկ Արենիսին Հաւոզ Հինքամաւրիստ Պատմութեան Պատմութիւնին առ արտաբուխ երգ: Եւ այս կողմից արդէն նա նմանել է Գրիգոր Նարեկացուն: Այս նմանութիւններով հանգիրձ՝ նա յօրինել է մի խսկատիպ, իւրաստիզդ ըլուակ երկու, որի մէջ անձնականն ըլրիսմանում է կարեւոր տեղ: Բանաստեղծորդի կամ «Երգողը», ինչպէս ինքն իրեն անուանում է Հեղինակն այդ երկի յիշատակարանի մէջ, իր վրայ է գարձնում ըստ Ս. Գրքի Աւ մեղաւորների, Աւ արդարների արարքները, հարգաւ, իրեն չհամարելով արդար:

Ժորճ: Այս դիմատուից հենց կարելի է տես-նել, որ Շնորհալին այս երկի համար այ-դըւել է Գրիգոր Նարեկացու Ողբերգութեան Մատենանից: Միւս կողմից նա հետեւել է նաև Գրիգոր Մադիսոնոսի «Հազար-տողեան»ին: Ինչպէս վեռջինիս մէջ ուստա-նաւորով տրուած է Աստուածաշնչի բովան-դակութիւնը, նոյնպէս եւ Շնորհալու երկի վիպական կողմն առնուած է Ս. Գրքից եւ նոյնիսի ամսողը երկը, չորս հազար տող («Երկհազարեան տամօ յանդականն»), յո-րինուած է նոյն «ին» յանդով, ինչպէս «Հաւ-զարտողեան»ը: Բայց Հին եւ նոր Կտակա-րանների պատմութիւնից՝ վերջին նա յիշաւ է նաև քրիստոնէութեան համար աշխատոց Հայրաբետներին ու նահատակներին, ճրու-նաւորներին ու չարչարտածներին եւ մի-պերգը հացնում է մինչեւ Քրիստոն երե-րորդ գալուստը ։ աշխարհիս վախճանը, վերջին դատաստանն ու յաւիտենահան կեանքը: Դա բավանդակում է, ուրիշներ, այսպէս ասած, զարերի լեզենդանները, մարդկային պատմութեան անցեալը, ներ-կան եւ ապագան: Բայց դա լոկ վիպական աշխատութիւն չէ, այլ միաժամանակ եւ քնարական քերթուած է կամ, ինչպէս հե-ղինակը բնորոշել է, «ողբերգութիւն» ին-պասաննական: Մի կողմով պատմուած է, միւս կողմով՝ մի սրտաբուխ երգ: Եւ այս կողմից արդէն նա նմանել է Գրիգոր Նարե-կացուն: Այս նմանութիւններով հանգիրձ՝ նա յօրինել է մի խսկատիպ, իւրաստիզդ ըլուակ երկու, որի մէջ անձնականն ըլրիսմա-նում է կարեւոր տեղ: Բանաստեղծորդի կամ «Երգողը», ինչպէս ինքն իրեն անուանում է Հեղինակն այդ երկի յիշատակարանի մէջ, իր վրայ է գարձնում ըստ Ս. Գրքի Աւ մե-ղաւորների, Աւ արդարների արարքները, հարգաւ, իրեն չհամարելով արդար:

Ակիզըն ի հօրէն մեր նախնական Մինչ ի վերջին դարուա վախճան, Հզարն եւ գդործ համանգամայն Առ իս փոխեալ դիմառական...

Ամբողջ գրուածքի մէջ շարունակ իշխում է բանաստեղծի իր դէմքը, որ հեծութեամբ որմում է Աստծուն.

Հնդ Աստուծոյ դէմ յանդիման
Խօսակցելով անձն անարժան:

Այդ «Խոսքն ընդ Աստուծոյ» իսկապէն մի «աղօթսիկան բան» է, բազմազան աղօթք ների մի շարք, որոնց իւրաքանչիւրի մէջ երեւան է գալիք Ենրդողքի զգացումների մի դիմ, Հոդեկան վիճակի մի կողմ: Նայերով պատմած իրողութիւններին՝ երեւմն նոր զջում է եւ խոստովանում իր արարքը, երբեմն որեւէ խնդրուածք է անում՝ «փոքան աղօթից», եւ այդ ամէնի ժամանակ, ինչպէս Փրիդոր Նարեկացին, շարունակ իրեն անարժան ու մեղաւոր է գտնում: Մարդկային գանազան վիճակների մասին պատմւածքների մէջ՝ «Աստծու հետ խոսք», այս է կազմում երկի նպատակը եւ էական տարրը, ամրողի ընդհանուր գոյնը, որուն եւ երկի միութիւնը:

Ներսէս Շնորհալու այս երկի համար, ինչպէս Գրիգոր Նարեկացու «Ողբերգութեան», իշխող է Աստուած, որից բխում է եւ երկուսի բանաստեղծութիւնը: Երկուամ եւ իրենց քրանքի, այսինքն բանաստեղծութեան համար նոյն նպատակն են զնում թէ իրենք իրենց համար եւ թէ ընթերցողների

Եւ որք ինեւ եւ կամ յետ իմ
Այսու բանիս քեզ պաղատին,
Համարեացիս միշտ ընդ նոսին
Զիս ողներսէս մաղթեց տովինու
եւ առ հոգիս իմ յատնին
եւ ի մարմինս իմ տապանին
Բարեաց աղդումն ի քին լիցին,
եւ ցրնծացեալր կայտուսցին:

Ինչպէս բերուած հատուածներից կարելի է նկատել, Ներսէս Շնորհալու այս բանաստեղծութեան մէջ ողբերգ մեղմ է, տխուր ու քնքուչ, ամենայն ինչ հանդարս է ու փափուկ: Այս վերաբրուգ ուղացքնեւ:

Թոփշք, ոչ որաի այրուգ ու ճենճերում եւ ոչ տոշորող ու կրակոս զջում: Այսանոց շինք գոնում յուսուհաստական ճիշ ու աղաղակ, որով իւրին իրեն կտրատում ու ոչնչացնում է Գրիգոր Նարեկացին ողալիու: Ներսէս Շնորհալու մօտ եւս զգացումների զեղումն անկեղծ է, մեծ է կրօնական զըհման եռանդը, բայց, ինչպէս բովորաքար, նա չափաւորութեան սահմանից չի անցնում: Երկուսի մէջ եւս կատարելապէս նոյն զգացումներն են, միայն արտայատութեան թափով ու ձեւով տարրերը: Նարեկացին համեմատում է մի պղտոր հեղեղի, ոչ գրդանք տալով՝ ալիք ալիք ետևելց քրշում է առաջ, եւ որի մէջն ընկնողը տանձնալից տարում է երկար երկար, առանց համակարգութեան եղբին: Մինչդեռ Շնորհալին նորման է մի ականակիտ, վճիռ աղբերակի. որ հանդարտ սահում է կարեաթելով, և որի խաղաղ ափին նստած մարդ սուրուում: Է խորհրդածութեան մէջ աշխարհիս մասին: Բայց այսպիսի զանազանութեամբ հանդերձ՝ Շնորհալու այս երկը պակաս ազգու չէ քան Նարեկացունը. դա մի հեծութիւն, մի հառաջ է, մեղմ ու հեղիկ, եւ ոչ հեծկուանք ու թառանչ, բուռն ու սառատիկ:

Ներսէս Շնորհալին իր այս Ողբերգութեամբ հանդիսանում է երկրորդ եւ վեր: Ջին նշանաւոր եկեղեցական բանաստեղծն իրեւ արտայալուից արդէն մեղմացած բայց իսկական բարեպաշտ կրօնաւորութեան — ներանձնաւոր վանականութեան: Նրա այդ երկն իր խորաթափանց անկեցնութեան համար, որ քնարերգութեան հայկան պայմանն է, շատ սիրելիք՝ է եղեւ հեռաւ տաղայ պերունակիրին: Վազմոսի հետ միասին հայկական տպագրութեան հենչ սկիզբներում, 1565 թուականից, արժանացել է ապաւելու, եւ այնուհետեւ յաջորդ երկու գտառում նորից տպագրուել է աւելի, առն ինն անգամ: Մեծ է եղիլ այդ գրքի աղղեցութիւնը, հմայքն ու պահանջըն: Դա գերազանցակ դրա վրայ ոչ միայն աշոթիւ

են ու արտասուել. գա եղել է ոչ միայն «կարծը սրտերը մմլող», ինչպէս գրում է Ներսէս Լամբրոնացին, այլև դրանով ուսել են Աստուածաշնչի պատութիւնն ու եղեղեցով դաւանութիւնը եւ բարոյական իշրատներ են առել. որովհետեւ բանաստեղծր

շի մռանում, որ ինքն իր կոչումով Հողեւոր դաստիարակ է: «Ընտիր եւ արդարեւ գերբնատիր, միանգամայն եւ իսկաշնորհ է բնորոշմաշնորհ գրուած մը», այսպէս է բնորոշում այդ երկը բազմահմուտ բանասէր ու բանաստեղծ փարդապետը (Հ. Ղեւոնդ Ալիշան — Ծ. Ա.):

«Հայոց Հիմ Գրականաւութեան Պատմութիւնն Հասոր Բ., էջ 97-102:

ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂԵԱՆ

Բ

«Յիսուս Որդին պոէմը դրուած է Դրեւոր Մագիստրոսի «Հազարառողեան» երկի եւ Գրիգոր Նարեկացու «Ողբերգութեան Մատենաճա ազգեցութեան տակ: Պոէմի ձեւական եւ վիսկական մասեցում բանաստեղծը հետեւել է Մագիստրոսին, նրա օրինակով նիւթը վերցրել է Ս. Գրքից, չափածոյի վերածել եւ զրել նոյն «ին» յանդով: Սա իհարկէ միայն թեմայի եւ ձեւի նմանութիւն է: Նիւթը ստեղծագործելիս Շնորհալին դառնում է ինքնուրոյն եւ բանաստեղծական արժէքի տեսակէտից «Յիսուս Որդի» պոէմը անհամեմատ բարձր է քան «Հազարառողեան» գրուածքը: Սակայն այլ կերպ է արտայայտուել Նարեկացու ազգեցութիւնը: Վերջինս դրսեւորուել է պոէմի թէ ձեւի եւ թէ որվանդակութեան բնագաւառներում, առանձնապէս ուժեղ է այդ ազգեցութիւնը երկի քնարական մասերում: Խնչէն Նարեկացու «Մատենաճում այնպէս էլ այստեղ գրուածքի գլխաւոր էութիւնն է «Խոսք ընդ Աստուծոյ»:

Խսկ ինչի՞ մասին է այդ խօսքը: Մարդոք, ըստ այս երկու հռչակաւոր գործերի, տակաւին Աղամէի ժամանակներից մեղապարտ է ու թոյլ: Նա ամէն քայլափոխի չարի գրդմամբ հակուում է դէպի մեղքը, խախուում է Տիրոջ պատուիրանները, անտեսում է հոգեկանն ու երկնայինն եւ գերը զառնում մարմինին ու աշխարհային կեանքին: Սա, ըստ բանաստեղծի, վտանգաւոր է մարդու համար, որովհետեւ նա իր այդ փարմունքով կը դրկուի երկնային կեանքից:

Սակայն, ըստ պոէմի, մարդու այս դրութիւնը անելանելի չէ, եթէ նա դարձի գալ: Դրա համար էլ մարդը պէտք է միշտ եի հոսրոց սրտին զղայ, խօսի Աստուծոյ հետ, ուղաչի հրան՝ մեղքերից աղատուելու եւ յաւրտենական կեանքի արժանանալու համար:

Շնորհալին էլ Նարեկացու պէս իրեն ի ծնէ համարում է բազմարովանդակ մեղքերի տէր: Նարեկացին գտնում է որ եթէ կշեռի մի նժարում զնեն հակայական Արարատ լեռը, իսկ միւս նժարում՝ իր մեղքերը, վերջիններն աւելի ծանր կը լինեն քան սարը: Իր մեղքերի քանակն ու մեծութիւնը, Շնորհալին էլ Նարեկացու նման հասցնում է ահաւոր չափերի: Եթէ Նարեկացին Արարատ լեռն է չափում իր մեղքերի մեծութիւնը, Շնորհալին էլ Բարեկոնի առասպեկական աշտարակն է վերցնում որպէս համեմատելի պատկեր.

Նոյնպէս եւ ես բարձրացուցի
Զապարիսպ մեղաց աշտարակին,
Հըպարտութեամբ շինեալ քարամբք
Ամրարտաւան ամբարդակին...(*)

«Յիսուս Որդի» սոլքերգութեան մէջ էլ մեղքերն այնքան բազմաթիւ են ու տանջուղ, որ բանաստեղծը մեղքից ժայթքող բոցերի մէջ այրւում է:

Բայց ես մեղօք յայժմուս կիզիմ,
Իրը ըզվառուող այնը հրատէն

(*) «Յամք Զափաւ», էջ 87:

եւ բարձրանայ յիս բոց չարճն,
Ցոյժ առաւել քան ըգհնոցին:

Մեղքերի ծանրութիւնից պատուելու
Համար բազմատեսակ են բանաստեղծի
խնդրանքները: Վերջինները կարելի է բաժ-
նել երկու խմբի: աշխարհիկ եւ հոգեւոր:
Դրանց մի մասը չարի ու մեղքի դէմ ըլլ-
ող հոգեկան կոռուին են վերաբերում, մի
մասն է՝ աշխարհիկ կեանքին ու կենցա-
ղին: Զարի դէմ մղուող կորիներում Շնոր-
հալին իրեն համարում է պար, անկարող:
Լուս բանաստեղծի, ծնուելու, աշխարհ-
գալու օրից՝ մարդը չարի, մեղքի, խաւարի
ու սատանայի դէմ անընդհան կորիների
մէջ է: Այդ կորւը աւել է, որովհետեւ
թշնամին ուեկը է, իսկ մարդը մենակ, որն
առանց Աստուծոյ օգնութեան անկարող և
ու խեղճ:

Սակայն Շնորհալին թշնամու դէմ
միայն հոգեկան կոռուից յաղթող զուրս դո-
լով չի բաւականանում: Նրան քաջում ու
հետաքրքրում է նաեւ իրական կեանքը: Նո-
ուզում է յաւ յինել եւ մարմնական կեան-
քով: Ահա այստեղից է սկսում են հոգու
եւ մարմնի երկուութեան ծանր ապրումնե-
րը, բայց ոչ այնպիսի ցաւադին ողբերու-
թեամբ, ինչպէս Նարեկացու մօս: Մէն բա-
նաստեղծներից ամէն մէկն հանդէս է եկել
որպէս իր ժամանակի մտքի, խոհերի ու
տրամադրութիւնների արտայացտիչը: Նա-
րեկացու մօս խոր ու ցաւադին է հոգու և
մարմնի կովուք, ուր նախապատռութիւնը
հոգին է նուածում: Թէեւ այստեղ էլ աշ-
խարհիկ կեանքի պատկերներ, երեւոյթներ
կան, բայց նարեկացին երկինք ուղղած իր
բազմատեսակ պահանջներով ու աղերանք-
ներով հոգին է ուզում փրկել. մարմնին,
իրական կեանքին վերաբերող խնդրանքներ
նա քիչ ունի: Սակայն այդպէս չէ Շնոր-
հայու մօս: Վերջինս իր պոչմի մէջ եր-
կրնքից օգնութիւն է խնդրում նաեւ աշ-
խարհիկ զործերի յաղողութեան եւ մարդու
մարմնական ապահով ու խաղաղ կեանքի
համար: Շնորհալին իրեն համարում է մի

ակար ծիծեռ, կամ անզօր ու անմեղ պաւա-
նի՝ թշնամու դիմաց. իսկ թշնամին չորս
է, որ կորացնում է մարդուն եւ մոլորե-
ցնում նրան.

Զայս ի լուսոյ խաւարեցին,
եւ կուրութեամբ զիս տուժեցին.
Յաշխարհ նայել ինձ ուսուցին
եւ ոչ ի լոյսդ աստուածային:

Բանաստեղծի աչքերը, զգայարանները
նրան սովորեցրել են զգալ ու ընկալել աշ-
խարհայինը, բայց միտքը, կամքը չեն ու-
ղում մոռանալ հոգեկանը, երկնայինը: Աշտ
դրա համար էլ նա ապրում է իսր երկուու-
թիւն: Անհաստատ է նրա հոգեկան դրու-
թիւնը աշխարհային կեանքի այէկոծուոյ
ծովում: Նա ցաւում է որ ոչ թէ նման է
ծովափնեայ անսասան մի ժայռի, կամ փո-
թորիկների հետ ճակատող, իսր արձաններ
ունեցող հաստորուն մի ծառի,

Այլ եմ նման ըեկեալ նաւին,
Տարարերեալ միջածովին,
Կամ հողմահար իրուի խոտին,
Ի ժամանակս աշնանային:

Մեր հին դրականութեան մէջ, դարձեալ
կրօնական նապատակով, այլարտնօրէն թէ-
կուգ, բայց առաջին անզամ Շնորհային է
այս պոչմում տուել մարդու զգայարան-
ների ու մարմնի զանազան մասերի (աչքե-
րի, լեզուի, ականջների, ատամների, ձևու-
քերի, որովանի եւ այլն) դերն ու նշանու-
կութիւնը հոգեկան եւ Փիզիկական կեանքի
համար եւ որանց հետ կապուած աշխարհին
մի շարք խնդրանքներ է անու:

Երեւում է, որ Շնորհային շատ լաւ ի-
մացել է նաեւ մարդակաղմութիւն ու բնա-
գիտութիւն: Հաւանական է որ պատահա-
կան չի եղաւ նրա մտերմութիւնն ու բարե-
կամութիւնը ժամանակի հոչակաւոր քժիչ:
Միթմար Զերացու հետ:

Խոյզոր նորութիւն էր իր ժամանակին
այսպիսի մի մէծ սիժէ ունեցող գործի շա-
փածոյ ձեւը, որը զեռ եւս ընդունելի չէր:

«Եթառաւ Որդուն յիշատակաբառնում էլ Շրո նորհալին գիմում է ինքնապաշտպանուաթեան; Եթէ ՔԲան Հաւատոյցի ձեւի գէմ կարող էին բողոքել որ այն չափածոյ է, արտասովոր, ապա Եթիուս Որդին պոէմի նկատմամբ Շնորհալին գախենում է թէ նոյն յետանաց «անփակ քերանձները կարող են իրեն մեղագրել որ այս զործը Կարտաքին» Հեթանոսական ձեւ ունի եւ նման է Հոմերոսան կամ աֆրոդիտեան երգերին.

Դրա համար էլ զգուշացնում է ընթերացողներին այսպէս.

Եւ մի ի յայս ոք ախտանայ,
Թէ չափաւոր բանիւ է սայ,
Եւ արտաքին կարծի նրմայ,
Որպէս եւ զերզն Ափրոդիտեայ . . . :

Ներեկացու պէս Շնորհալին էլ է համակուած մարդասիրութեան գաղափարներով, մարդու հոգիութեան ներկայով ու ապազյով: Նա էլ իր զործը համարում է համամարդկային սեփականութիւն, որը

«Ներսէս Շնորհալի».
Էլ 143-152:

գրուած է բոյորի Համար եւ որպէս յաւիտնական մի կոթող՝ միշտ պիտի ընթերցը եւ զրա հւա յիշուի իր անունը: Շատ բնդշանուր բան կայ Նարեկացու եւ Շնորհարու այժ երկու մեծ պոէմների միջեւ: Առաջինն իր «Ողբերդութեան Մատեան»ր այսպէս է գնահատել.

Իսկ ինձ եղիցի պատգամս այս բանի,
Արձան փորագուեալ ամեննեւին անեղծաւ
Ների,
Որ փոխանակ իմոյ եղիկելոյս անձին
մահացուի:

Անդադար հնչմամբ հեծութեան լալոյ
Առանց լուլոյ միշտ ապազակէ:
Նոյն կերպ է նայել իր «Եթիուս Որդի»
պոէմին եւ Ներսէս Շնորհալին.

Միշտ յիշատակ սա խեիցի
Այժմ եւ յանուրն ապազայի . . .
Նաև հանուրց ամենային,
Մերժակայից եւ ոյք Հեռի . . .

ԳՐԻԳՈՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ: